

УДК 351.72.

С. М. Недбаєва,

здобувач кафедри економічної політики, НАДУ при Президентіві України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ

У статті визначенні проблеми і шляхи удосконалення розвитку страхування сільськогосподарських ризиків як елементу системи державного регулювання, який накладає певну специфіку на систему цього регулювання, що істотно відрізняє її від систем регулювання інших галузей.

In the article determination of problem and ways of improvement of development of insurance of agricultural risks as to the element of the system of government control, which imposes a certain specific on the system of this adjusting which substantially distinguishes it from the systems of adjusting of other industries.

Ключові слова: державне регулювання аграрного страхового ринку, об'єкт державного регулювання, регулювання страхової діяльності, регулювання страхових організацій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство — специфічна галузь економіки. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей економіки, його результати діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Одними зі стратегічних завдань у сільськогосподарському виробництві є зменшення ризиків від природно-кліматичних умов та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи страхового захисту господарств аграрного сектора. Це стратегічна сучасна проблема аграрного ринку України. Але є ціла низка чинників, що гальмують її вирішення. До їх складу належать, зокрема: погане розуміння механізмів управління ризиками в сільському господарстві; недостатня технічна спроможність страхових компаній; відсутність страхових продуктів, підкріплених належними актуарними розрахунками; обмежений доступ до перестраховування та брак у сільгосптоваровиробників довіри до страхування. Неспроможність ефективно управляти ризиками на рівні господарства обмежує доступ сільгосптоваровиробників до фінансів та заважає розвитку їхнього бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми висвітляли в своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: Беспяхотний Г.В. [1], Смоленюк Р.П. [2], Веденін Н.Н. [6], Голованов А.А. [7], Курцев І.В. [5], Тіллак Л.І. [8], Епштейн Д.Б. [8], Щетініна І.В. [10]. Також цій проблематиці присвячені нормативно-правові документи [3; 4; 11—12].

Як вважає Беспяхотний Г.В. [1], стихійний ринок не може існувати в умовах цивілізованої держави. На думку автора, це спричиняє серйозні суперечності в політичному, економічному, соціальному і екологічному житті країни. Тому основний зміст аграрних реформ, що проводилися за останнє десятиліття в нашій країні, базується на

розвиткові і становленні ринкових відносин в агропромислому комплексі країни. Стратегія формування ринкової економіки агропромислового комплексу має походити з поєднання саморегулювання ринку й регулюючої дії держави, яка використовує такі економічні важелі, як ціни, податки, субсидії, кредитування, страхування.

Страхування сільськогосподарських ризиків в Україні наразі перебуває в стадії становлення. Крім негативного впливу природно-кліматичних умов, сільське господарство зазнає значних збитків і від соціально-економічних ризиків. Низькі закупівельні ціни на зерно, м'ясу та молочну продукцію призводять до збитковості господарств. Це негативно відображається на темпах здійснення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур [2].

У країнах з ринковою економікою обов'язковим елементом механізму сільськогосподарського страхування (незалежно від форми його здійснення) є державна підтримка страхувальників, а подекуди і страховиків. Необхідність такої підтримки нині визнали й вищі органи державної влади в Україні. Йдеться про Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 — 2004 рр." [3], який дав поштовх до відновлення подальшого розвитку сільськогосподарського страхування. З ухваленням Кабінетом Міністрів України постанови від 11 липня 2002 р. № 1000 "Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності" [4] зацікавленість до такого страхування у вітчизняних страховиків значно зросла.

На сьогодні в Україні здійснює страхову діяльність близько 470 страхових компаній, 59 із них мають право займатися страхуванням ризиків у сільському господарстві.

Лідерами за кількістю укладених договорів у 2008 році стали такі компанії:

— ТАС — 196 договорів (12%); 74,9 тисяч га (6,4%); 4,065 млн грн. премій (2,6%);

— Провідна — 79 договорів (4,8%); 75,9 тисяч га (6,47%); 3,95 млн грн. (2,54%);

— Спектр — 69 договорів (4,2%); 55,7 тисяч га (4,75%); 9,1 млн грн. (5,86%);

— Українська аграрно-страхова компанія — 55 договорів (3,35%); 23 тисячі га (2%); 3 млн грн. (1,94%).

Економічна реформа, що проводиться в сільському господарстві, істотно вплинула на фінансове положення сільськогосподарських підприємств. Основні чинники, що визначають кризовий стан АПК, як вважає І.В. Курцев [5], слід представити двома групами.

До першої групи можна віднести ті чинники, які стосуються безпосередньо сфери АПК, а саме: поспішність реорганізації сільськогосподарських підприємств, ігнорування інтересів сільськогосподарських товаровиробників у процесі приватизації переробних підприємств АПК.

До другої групи можна віднести ті, які пов'язані з погіршенням зовнішніх економічних умов для сільськогосподарських товаровиробників: диспаритет цін, невчасні розрахунки з сільськогосподарськими товаровиробниками, обмеження можливостей реалізації сільськогосподарської продукції в результаті зниження платоспроможного попиту населення, збільшення імпорту продуктів харчування.

Аграрний сектор економіки є найважливішою складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу і покликаний забезпечувати населення достатньою кількістю необхідних продуктів харчування. Кардинальне завдання підвищення стійкості сільськогосподарського виробництва може бути вирішене за допомогою комплексу організаційних, економічних і соціальних заходів, направлених на максимальне зменшення негативних наслідків несприятливих погодних умов. Але ця система заходів повинна також вирішувати й ті питання, які визначають економічну стійкість господарств.

Вимога державного регулювання АПК обумовлена різними причинами, у тому числі й природно-кліматичними, які диктують необхідність створення й розвитку сільськогосподарського страхування, регульованого й підтримуваного державою, а також використання інших способів державної дії, направленої на забезпечення стійкості функціонування сільськогосподарських товаровиробників.

До завдань державного регулювання агропромислового виробництва відносяться стабілізація й розвиток виробництва, забезпечення продовольчої безпеки України, підтримка економічного паритету між сільським господарством й іншими галузями економіки, захист вітчизняних товаровиробників.

Слід виділити основні напрями державного регулювання агропромислового виробництва:

— формування й функціонування ринку сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства;

— фінансування, кредитування, страхування й пільгове оподаткування сільських товаровиробників;

— захист інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

— розвиток науки й здійснення наукової діяльності у сфері агропромислового виробництва;

— розвиток соціальної сфери села.

На думку Тіллак Л.І. і Епштейна Д.Б. [8], судити про фінансове становище підприємства доцільно за показни-

ками платоспроможності та фінансової стійкості. Ці показники відображають можливості підприємства здійснювати самофінансування, тобто фінансову незалежність підприємства від зовнішніх джерел, яка у вітчизняній практиці визначається за допомогою двох показників: рівня фінансової незалежності (коефіцієнт автономії) і рівня платоспроможності (коефіцієнти ліквідності) підприємства.

Як вважає Ткач А.І. [9], разом з об'єктивними чинниками, що впливають на економічний стан товаровиробників аграрного сектора, недостатньо використовуються переваги ринкової економіки, ослаблена увага до дбайливого й раціонального використання матеріальних і фінансових ресурсів. Незавершеність інституційних і земельних перетворень призвела до того, що засновники нових господарських структур не стали поки реальними власниками землі, слабкою залишається мотивація їх праці. Особливості сільського господарства, специфіка стану агропромислового комплексу України на сучасному етапі визначають політику держави з фінансування сільського господарства.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Господарський механізм агропромислового комплексу сьогодні не повною мірою відповідає вимогам стимулювання й забезпечення умов стійкості як відносно окремих сільськогосподарських підприємств, так і всього агропромислового комплексу. Особливо це проявляється в посушливі роки, коли більшість господарств потерпають від неврожайів, що й обумовлює необхідність вирівнювання економічних умов господарювання.

Метою статті є визначення проблем і шляхів удосконалення розвитку страхування сільськогосподарських ризиків як елементу системи державного регулювання, який накладає певну специфіку на систему цього регулювання, що істотно відрізняє її від систем регулювання інших галузей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні необхідність реальної державної підтримки аграрного сектора ні у кого не викликає сумнівів. Лібералізація цін в українській економіці з її високим рівнем монополізації поставила сільське господарство у вкрай нерівноправне положення, а ринкові відносини перетворилися зі стимулу розвитку АПК в чинник його руйнування. Сільське господарство перетворилося на донора для виробників засобів виробництва, переробників і продавців сільськогосподарської продукції, фінансових і банківських структур. Через державний бюджет компенсується лише частина втрат.

Підвищення стійкості сільськогосподарського виробництва пов'язане з розробкою й реалізацією організаційних, економічних, соціальних й інших заходів, направлених на максимальне зменшення негативних наслідків несприятливих погодних умов. Ці заходи, перш за все, повинні забезпечити економічну стійкість господарств, тоді як стійкість виробничих показників не є самоціллю. За стійкість продовольчого ринку повинні відповідати не господарства, а державні й місцеві органи влади. У цьому значною мірою й є мета державного регулювання агропромислового комплексу.

Для успішного подолання кризи в агропромисловому комплексі країни доцільно розробити низку заходів із вдосконалення податкової й митної політики. Правильно

збудовані податкова й митна політики забезпечать зростання доходів вітчизняних товаровиробників і створять умови для добросовісної конкуренції з імпортом продукцією з імпортом.

У стадії переходу до ринкових відносин держава повинна здійснювати регулювання, що забезпечує поетапне формування ринкового господарства шляхом зусиль одночасно на чотирьох стратегічних напрямках: інституційних реформ, стабілізації економіки, структурної перебудови сільського господарства, соціального захисту населення.

Вважаємо, що при розробці комплексу заходів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників доцільним є надання необхідної консультативної допомоги й інформаційної підтримки (про ситуацію на ринках продукції АПК, попиту й пропозиції, цінах і т.ін.). Така допомога може бути як безкоштовною (що надається в період кризи та застою), так і платною (в період економічного зростання й розвитку). В результаті такої підтримки держава стане для сільськогосподарських товаровиробників вигідним партнером.

Діяльність держави має бути направлена, перш за все, на створення умов для розвитку ринкової економіки, а саме:

- поєднання механізмів ліберального ринку і державного регулювання агропромислового виробництва;
- створення інфраструктури ринку й її правових атрибутів;
- надання дотації нерентабельним сільським товаровиробникам, що своєчасно виконують зобов'язання перед державою;
- організація соціального захисту сільського населення.

Агропромисловий комплекс не зможе динамічно розвиватися без оновлення й модернізації виробництва, що ще раз підкреслює важливість залучення інвестицій. Для досягнення цієї мети необхідно в процесі здійснення політики державного регулювання агропромислового виробництва забезпечити стабільні та передбачені умови для діяльності інвесторів у сфері АПК, зокрема зарубіжних. Враховуючи обмеженість бюджетних коштів, доцільно прямі бюджетні субсидії направляти в першу чергу на розвиток елітного насінництва, племінної справи та частково на придбання засобів хімічного захисту рослин. При цьому необхідно відмовитися від неефективних дотацій і цільових програм.

Реформування сільського господарства, що виразилося у відмові від державного регулювання сільськогосподарського виробництва з метою прискорення переходу до ринку, зруйнувало відпрацьовану систему захисту сільськогосподарських товаровиробників від впливу несприятливих умов виробництва в окремі роки.

В Україні, як ніколи, посилилася залежність доходів сільськогосподарських товаровиробників від дії різних чинників, у тому числі й природних, оскільки старий налагоджений механізм соціального захисту демонтований, а новий не створений. Невпевненість у майбутньому характерна для більшості населення країни, а для сільського населення — особливо. У цих умовах роль державного регулювання особливо значна.

Найчастіше до несприятливих погодних умов завжди була схильна така галузь сільського господарства, як рослинництво, що проявлялося в різкому зниженні урожаю сільськогосподарських культур. Саме тому особливої важливості набуває страхування урожаю сільськогосподарських культур.

У законі України "Про страхування" передбачена система заходів щодо державного регулювання страхування в сільському господарстві, оскільки ця галузь найбільш схильна до дії стихійних сил природи й тому особливо потребує страхового захисту. Страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, а також врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності — є обов'язковими, згідно ст. 7 цього Закону [10].

Без підтримки держави страхові компанії зі страхування сільськогосподарських ризиків не зможуть вирішувати питання розвитку страхування в аграрному секторі країни.

Саме підтримки з боку держави потребує сьогодні страховий сектор економіки України. Промисловий спад, проблема неплатежів, критичне фінансове положення сільськогосподарських товаровиробників-страхувальників, низький рівень платоспроможності населення, недосконале законодавство, конкуренція з боку зарубіжних товаровиробників — основні негативні чинники, які впливають на становлення страхової справи в Україні.

Державна підтримка страхування аграрного ринку повинна створюватися як комплексна інтегрована система організаційно-правових та економічних заходів на вищому рівні законодавчої й виконавчої влади, бути чітко спрямованою на вирішення питань страхування ризиків в сільському господарстві, основна мета якої — підвищення фінансової стійкості підприємств АПК.

На підставі закону України від 24.06.2004 р. "Про державну підтримку сільського господарства України" [11], Указу Президента за № 890 від 18 вересня 2007 року "Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна" [12] визначені основні напрями організації державного регулювання в галузі страхування сільськогосподарських товаровиробників, а саме:

- розроблення та прийняття національної програми розвитку страхування сільськогосподарських ризиків;
- функціонування державного агентства з управління сільськогосподарськими ризиками для забезпечення розроблення та удосконалення механізму страхування відповідних ризиків;
- страхування сільськогосподарських ризиків як обов'язкової умови при наданні відповідних видів державної фінансової підтримки сільськогосподарським виробникам;
- створення за участю держави фонду страхування сільськогосподарських ризиків;
- визначення страхування сільськогосподарських ризиків одним із видів добровільного страхування.

В Україні необхідність державної підтримки сільськогосподарського страхування в даний час добре усвідомлена, але поки що немає єдиної думки щодо її форм і методів впровадження.

На наш погляд, найбільш правильним є визначення аграрного страхування як особливого виду страхування регулювання якого має здійснювати Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг та Міністерство аграрної політики, що принципово важливо враховувати в процесі його організації при визначенні можливої ролі держави в сільськогосподарському страхуванні.

Сьогодні є всі підстави говорити про глибоку кризу сфери сільськогосподарського страхування. Основними причинами такого положення є:

- украї несприятливе фінансове положення більшості сільськогосподарських товаровиробників, пов'язане з важ-

ким податковим тягарем, високими кредитними ставками, постійне підвищення цін на енергоносії і т.д.;

— інфляція (отримання страхового відшкодування при інфляції не покриває всіх втрат страхувальника);

— відсутність необхідних гарантій своєчасної виплати страхового відшкодування.

Найбільш складною проблемою організації ефективного сільськогосподарського страхування є відсутність гарантій своєчасної виплати страхового відшкодування. Це відноситься, в першу чергу, до страхування врожаю, оскільки саме воно пов'язане з необхідністю періодичної виплати страхового відшкодування в розмірах, що значно перевищують одержані страхові внески. Сьогодні відчувається гостра потреба в нетрадиційному підході до висвітлення питань страхування з позицій ринкової економіки. Ця потреба пов'язана з очікуванням нашого суспільства радикальних економічних реформ і оновлення підходів до сільськогосподарського страхування.

Однією з основних проблем сільськогосподарського страхування в регіонах є вибір страховика, оскільки практично жодна з діючих регіональних страхових компаній не в змозі прийняти на власне утримання в повному обсязі страхові ризики в масштабі цілого регіону. Перестраховування або співстраховування ризиків спільно з великими українськими чи зарубіжними страховиками може привести до витоку фінансових ресурсів за межі регіону й країни, але є одним з важливих варіантів вирішення цієї проблеми. На наш погляд, ця проблема може бути вирішена шляхом створення регіональних аграрних страхових пулів.

Сьогодні в економічно розвинених європейських країнах страхується близько 90—95% ризиків сільських товаровиробників, а в Україні лише 5—7%, хоча рівень ризику в нас набагато вищий. Потенціал навіть найбільших українських страхових і перестрахових компаній, що спеціалізуються на сільськогосподарському страхуванні, не достатній для захисту страхувальників від великих ризиків.

Необхідно посилити економічний вплив держави на регулювання агропромислового виробництва. При розробці положень і актів зі страхування сільськогосподарських товаровиробників з державною підтримкою має бути використаний багаторічний досвід страхування сільськогосподарських культур Держстрахом СРСР, страховими організаціями в період перебудови і страхування сільськогосподарства в розвинених зарубіжних країнах.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Напружені соціально-економічні обставини, що склалася в країні, вимагають від органів виконавчої влади розробки і реалізації нової фінансової політики, одним з основних елементів якої є пошук нових джерел інвестицій в сільськогосподарський сектор.

2. Значну частину необхідних інвестицій може здійснити сільськогосподарське страхування, особливо у випадку організованого залучення страховиків для захисту майнових інтересів органів виконавчої влади на взаємовигідних умовах страхування та інвестування.

3. Для збереження зібраних страхових внесків у межах регіону, підвищення надійності страхового захисту доцільно організувати регіональні аграрні страхові пули з покладанням функцій координаторів на могутні регіональні страхові компанії, що спеціалізуються на страхуванні сільських товаровиробників.

4. Підтримка державою страхової справи на сучасному етапі не може обмежуватися окремими рішеннями, що стосуються страхування. Необхідна цілісна система заходів, направлених на підйом цієї соціально значущої галузі, розроблена концепція підтримки й розвитку страхування. Державне регулювання агропромислового виробництва повинне забезпечувати рівні умови для конкуренції й стимулювати ефективність діяльності як окремих страховиків, так і системи в цілому.

Література:

1. Беспехотный Г.В. Государственное регулирование агропромышленного комплекса / Г.В.Беспехотный // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 1997. — №12. — С. 8—10.

2. Смоленюк Р.П. Страховий захист господарств аграрного сектору: дис. ... кан. екон. наук: 08.04.01 / Роман Петрович Смоленюк. — К., 2003. — 133 с.

3. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років: Закон України від 18 січня 2001 № 2238 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — Заголовок з екрану.

4. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності: Постанова Кабінету міністрів України від 11 липня 2002 № 1000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — Заголовок з екрану.

5. Курцев И.В. Экономика агропромышленного комплекса Сибири в период перехода к рыночным отношениям. / И.В. Курцев / РАСХН. Сиб. отд-ние. СибНИЭСХ. Новосибирск, 1996. — 144 с.

6. Веденин Н.Н. Правовое регулирование реализации сельскохозяйственной продукции / Н.Н.Веденин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 1996. — № 7—8. — С. 10—11.

7. Голованов А.А. Государственное регулирование деятельности предприятий АПК / А.А.Голованов // Финансы. — 2000. — №1. — С.23—25.

8. Тиллак Л.И. О методах оценки финансового состояния сельскохозяйственных предприятий / Л.И.Тиллак, Д.Б.Эпштейн // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — №5. — С. 27.

9. Ткач А.И. Итоги и перспективы реформ в агропромышленном комплексе России / А.И.Ткач // АПК: экономика, управление. — 2001. — №4. — С.13—15.

10. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 № 85/96 ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=11&user=01y1996>. — Заголовок з екрану.

11. Про державну підтримку сільськогосподарства України: Закон України від 24 червня 2004 № 1877 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — Заголовок з екрану.

12. Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна: указ Президента України від, 18 вересня 2007 № 890/2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — Заголовок з екрану.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2009 р.